

Ovim dvobrojem i *Glasnik* se uključio u akciju obilježavanja 30-te godišnjice početka narodnog ustanka i socijalističke revolucije, donoseći na prvih 214 stranica 11 radova koji se odnose na tu temu.

Od ovih radova najinteresantniji je rad Uglješe Danilovića *Kriza ustanka u proljeće 1942. godine* (13—48 str.), u kojem je najviše prostora posvećeno krizi ustanka u istočnoj Bosni u proljeće 1942. godine. Da bi dublje prikazao uzroke krize ustanka koja je u ovoj oblasti trajala od decembra 1941. do potkraj 1942. godine, autor je morao u osnovnim crtama prikazati početak i razvoj ustanka od kraja jula i početka avgusta do decembra 1941. godine.

Autor ukazuje da poslije prve ofanzive i gubitka slobodne teritorije u zapadnoj Srbiji krajem 1941. i početkom 1942. godine istočna Bosna iz više razloga postaje centar pažnje i narodnooslobodilačkog pokreta, i četnika i okupatora. Više nije moglo biti dvojstva u ustaničkim masama. Do jače diferencijacije i sukoba sa četnicima, nužno je moralo doći. Stiče se utisak da bi do krize došlo i da nije bilo tzv. druge ofanzive. Do četničkih pučeva u, do tada jakim partizanskim odredima, dolazi poslije ofanzive. Opširno se analiziraju sve nepovoljne okolnosti u to vrijeme po narodnooslobodilački pokret, kao i svi nedostaci i propusti partijske organizacije u istočnoj Bosni. Autor smatra da tih propusta nije bilo da kriza, do koje je moralo doći, ne bi imala tako teških posljedica po narodnooslobodilački pokret u istočnoj Bosni. Prikazana je i tzv. treća neprijateljska ofanziva poslije koje preostale ustaničke snage u istočnoj Bosni djeluju izolovano u veoma teškim uslovima, gotovo godinu dana, bez neposredne veze sa Vrhovnim štabom i glavninom partizanskih snaga. U opštim napomenama o četnicima u istočnoj Bosni na široj osnovi izlaže se šta je četništvo značilo i koga je predstavljalo u klasnom i političkom pogledu, kako je došlo do organizacije četničkih jedinicā, šta je omogućilo njihov privremeni uspjeh u 1942. godini, da li je bilo ispravno saradivati u 1941. godini, zašto je došlo do saradnje, ko je od te saradnje imao više koristi, a ko štete, kakve su greške i propusti u toj saradnji učinjene itd.

Kad se govori o jednom dijelu buržoazije, prozapadno orijentisane, koja je vjerovala u pobjedu antihitlerovske koalicije, u prvom redu Engleske i Amerike, ne bi se moglo reći da je tu buržoaziju u Hrvatskoj predstavljala Hrvatska seljačka stranka u cjelini. Poznato je da je u vođstvu HSS još prije rata bilo jako desno — frankovačko krilo, koje je imalo znatnog uticaja na pristalice HSS. Ovome treba dodati i do kraja pasivan stav vođstva Hrvatske seljačke stranke prema prilikama u zemlji za vrijeme rata, a Mačeka posebno.

Rad Uglješe Danilovića nije sjećanje u pravom smislu te riječi. U njemu se otišlo mnogo dalje od toga. Autor je, kao jedan od istaknutih učesnika i aktera u zbivanjima o kojima piše, pokušao na osnovu onoga što je zapamtio na osnovu onoga što su i drugi učesnici o tome rekli, i uz pomoć arhivske građe, dati, koliko je to moguće, svoj objektivni sud o krizi ustanka u istočnoj Bosni 1942. godine. O prilikama u istočnoj Bosni 1941. i 1942. godine se u posljednje vrijeme dosta pisalo. O tome su pisali i učesnici i istoričari. Čak se vodi i žučna polemika. Danilović se u radu ne osvrće na ta različita gledanja. Radovi učesnika o tako važnim događajima iz naše novije istorije, pa čak i kad se ne slažu u ocjenama za istoričare — istra-

živače od velikog su značaja. Svi ti radovi će pomoći da se dođe do približno objektivne ocjene.

U kategoriju pravih i neposrednih sjećanja mogu se uvrstiti pet kraćih priloga — Džemila Šarca: *Od V do VIII razreda*; Mladena Kneževića: *Sjećanje na ilegalni rad u gradu Sarajevu u vremenu od juna do novembra 1942. godine*; Ignjata Radojčića: *Diverzantske akcije Lipačke čete*; Asima Mujkića: *Pripreme i prva akcija u Brčkom 1941. godine*; i Abdulaha Sarajlića: *Nekoliko akcija tuzlanskih skojevaca 1941. godine*. Sva ova sjećanja, iako prikazuju manje značajne događaje i kraće periode, za istoričare su korisna.

Kraćim prilogom pod naslovom *Banjaluka u pripremama ustanka u Bosanskoj krajini 1941. godine* dr Dušan Lukač prikazuje rad banjolučke partijske organizacije, kao i Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu na pripremama za oružanu borbu u vremenu od kapitulacije zemlje, pa do 27. jula 1941. godine.

Petar Mišković je u radu *Ilegalni narodnooslobodilački pokret u Sarajevu (1941—1945)* dao opštu predstavu o tome pokretu, prikazujući uglavnom najkrupnije akcije i događaje. Međutim, ova tema zahtijeva svestraniju i studiozniju obradu s obzirom na značajnu ulogu ilegalnog pokreta u Sarajevu u toku narodnooslobodilačkog rata i revolucije.

U radu: *Razvitak radničkog pokreta u Drvaru do 1941. godine* Nikola Babić dokumentovano píše o razvoju radničkog pokreta u Drvaru i njegovoj bližoj okolini od kraja XIX i početka XX vijeka, pa do ustaničkih dana 1941. godine. Autor objašnjava kako je za vrijeme austrougarske uprave u BiH strani kapital nalazio put do ogromnih kompleksa šuma u južnom dijelu Bosanske krajine. Već 1893. godine bavarski industrijalac Oto Štajnbajs sklapa ugovor sa Zemaljskom vladom za BiH o eksploataciji šuma Grmeča, a za preradu gradi strugaru u Dobriju. Ubrzo se počinje koristiti šuma svih planina na jugu Bosanske krajine i u Drvaru se 1900. godine pođiže moderna strugara. Ovaj gigant drvne industrije toga vremena pretvara se u akcionarsko društvo sa akcijskim kapitalom od 6 miliona zlatnih austrijskih kruna, koje je u prvim godinama razvoja zapošljavalo oko 5 hiljada radnika. Do kraja 1915. godine preduće je u eksploatacionom području izgradilo 550 kilometara željezničkih pruga na čijoj izgradnji je radilo više hiljada, a došlo stalno zaposlenje preko 1.000 ljudi. Ovako brzi razvoj kapitalističke privrede izazvao je dalekosežne posljedice u ovom dijelu Krajine. Nekoliko hiljada zaposlenih seljaka iz temelja će izmijeniti svoj dotadašnji način života i rada.

Nikola Babić je prikazao težak položaj seljaka koji su bili zaposleni uglavnom kao nevalifikovani radnici. Zatim je obradio i proces klasnog osvješćivanja radnika i njihove prve radničke organizacije i manifestacije počev od 1906. godine. On u radu prati razvoj radničkog, socijaldemokratskog i komunističkog pokreta u Drvaru i njegovoj bližoj okolini sve do 27. jula 1941. godine.

Pri kraju svog rada autor izvodi tačan zaključak: da je postojanje velikog broja klasno-svjesnih i organizovanih radnika u Drvaru i njegovoj bližoj okolini bilo od presudnog uticaja na masovno učešće naroda i trajnu stabilnost NOP-a u drvarskom kraju tokom oslobodilačke borbe i revolucije naroda Jugoslavije 1941—1945. godine. Međutim, ovoj činjenici treba dodati i druge, na primjer, dio naoružanja i opreme koje je ostalo u tom kraju prilikom rasula Jadranske divizije u aprilu 1941. godine, borbenu tradiciju, geografski položaj, kompaktno stanovništvo koje je bilo osuđeno na fizičko uništenje itd.

O nastanku, razvoju i djelovanju partijskih organizacija od 1931. do oslobođenja zemlje 1945. godine na teritoriji koja je u toku NOR-a činila operativno romanijsko područje piše Drago Borovčanin u radu *Nastanak i razvoj organizacije KPJ na Romaniji*. Autor je na početku rada prikazao privredne, društvene i političke prilike između dva rata na prostoru Romanije, posebno ističući one elemente koji su izazivali nezadovoljstvo naroda i davali mogućnosti KPJ da uoči kapitulacije Kraljevine Jugoslavije na Romaniji formira jaku partijsku organizaciju i ostvari jači uticaj među stanovništvom toga kraja. Na osnovu originalne arhivske građe i sjećanja dat je pregled svih partijskih ćelija, komiteta i njihovih članova od 1931. do oslobođenja zemlje 1945. godine.

Đorđe Lazarević u opsežnom radu *Sjeveroistočna Bosna krajem oslobodilačkog rata (157—214 str.)* piše o veoma složenoj situaciji u tom dijelu Bosne od septembra 1944. do maja 1945. godine. Rad je pretežno pisan na osnovu arhivske građe i sadrži mnogo podataka i činjenica kojima se u istoriografiji naše revolucije ponekad nije poklanjala puna pažnja. Inače kod nas se mnogo više pažnje poklanjala prvim go-

dinama revolucije, dok je završna faza narodnooslobodilačke borbe (1944. i 1945. godina) malo obrađivana. Vrijeme o kome piše autor bilo je dramatično za stanovništvo sjeveroistočne Bosne. Na njenom području u to vrijeme zatekle su se u velikom broju sve kvislinške formacije. Tome treba dodati i povlačenje uz duže zadržavanje Nijemaca i četnika Draže Mihaилоvića. Autor je uspio da prikaže svu težinu i komplikovanost te situacije uz iznošenje pojedinosti koje su karakteristične samo za to područje. Međutim, mišljenja smo da rad nije najbolje metodološki postavljen. Preglednije bi bilo da je čitavo područje obrađeno u cjelini uz iznošenje svega onoga što je zajedničko za čitavo područje, a šta, opet, karakteristično za pojedini kraj. To bi bilo bolje od posebne obrade tuzlanskog, majevičkog, birčanskog, posavsko-trebavskog okruga kao i srebreničkog, zvorničkog i kladanjskog sreza. Time bi se izbjegla opširnost i ponavljanje.

Na kraju prikaza radova kojima Glasnik obilježava 30-tu godišnjicu početka ustanka naroda Bosne i Hercegovine mora se konstatovati da je Redakcija, na vrijeme povećala računa, mogla i na bolji način obilježiti ustanak. Od 11 objavljenih radova 9 se odnosi na područje istočne Bosne, a samo 2 na Bosansku krajinu, i to na vrijeme do ustanka, dok Hercegovina nije uopšte zastupljena. U nedostatku novih radova mogao se izvršiti izbor iz već objavljenih radova i doktorskih teza koji se odnose na rat i revoluciju u BiH.

Iz oblasti arhivistike i arhivske službe u ovom dvobroju su objavljeni sljedeći radovi — Kasima Isovića: *Organizacija i funkcionisanje vrhovnih registratura u BiH u doba austrougarske uprave*; Fadila Modronje: *Vodič kroz arhivsku građu fonda Pokrajinske uprave za BiH*; Vjekoslave Hunski: *Vodič za fondove Narodnih odbora I—IV rejona u Sarajevu*; Nafiza Halilovića i Aide Bahtijarević: *Vodič arhivskih fondova okružnih organa Zemaljske komisije za ispitivanje zločina okupatora i njihovih pomagača na području Oblasnog narodnooslobodilačkog odbora za Bosansku krajinu*; Fadila Modronje: *Značaj i stanje arhivske građe fonda ZAVNOBiH-a*; Nikole Panjevića: *Dva priloga iz vodiča kroz arhivsku građu u Istorijskom arhivu Tuzle*; Hivzije Hasandedića: *Tri spisa iz Orijentalne zbirke provincijalata hercegovačkih franjevacu u Mostaru*; Rašida Hajdarovića: *Rukopisne međzmuie i Sajme Ajanović-Sarić: Vodič za fond poglavnikovo povjereništvo (Povjereništvo Sarajevo)*. Svi ovi radovi su veoma korisni jer pružaju dragocjene podatke istoričarima koji se služe građom iz arhiva BiH.

U dijelu knjige: Članci i rasprave objavljena su četiri rada. U radu *Počeci muzičkog života u Sarajevu* Risto Besarević piše o prvim oblicima muzičkog života u BiH pod Austro-Ugarskom, a zatim najviše prostora daje osnivanju prve privatne muzičke škole, koju je otvorio kompozitor i dirigent Franjo Mačejovski 1908. godine. Prvi svjetski rat škola Franje Mačejovskog dočekala je kao jedina muzička škola u Sarajevu, osnovana pod austrougarskom upravom i prva škola ove vrste u Bosni i Hercegovini uopšte. Rad Riste Besarevića je lijep prilog istoriji muzike i kulture u Bosni i Hercegovini pod Austro-Ugarskom.

Božo Madžar u radu: *Početak organizovanja bosanskohercegovačke privrede i osnivanje Trgovačke i obrtničke komore za Bosnu i Hercegovinu 1909. godine* obrađuje osnivanje zanatlijskih društava u Bosni i Hercegovini početkom XX vijeka i osnivanje bosanskohercegovačkog trgovačkog društva 1905. godine. Autor je opširno prikazao rad Trgovačkog društva i Zemaljske vlade za BiH na osnivanju Trgovačke i obrtničke komore za BiH, koja je osnovana tek nakon aneksije 1909. godine uz konstataciju da je ovako dugo čekanje na osnivanje Komore proizašlo iz nezainteresovanosti austrougarskih vlasti, a dobnim dijelom i indolencije domaćih privrednika. U radu je općenito prikazano opadanje zanatstva i njegov težak položaj, a nasuprot tome, oživljavanje trgovine i njen brzi uspon.

U dokumentovanom, jasno i pregledno napisanom radu pod naslovom *Tarifne akcije radnika Zavidovića 1919—1920. godine* dr Ahmed Hadžirović prikazuje uspješnu akciju radnika dva šumsko-industrijska preduzeća iz Zavidovića na poboljšanje svog ekonomskog položaja u vremenu od oktobra 1919. do polovine 1920. godine. U uvodu je izneseno da je period od kraja 1918. do kraja 1920. godine karakterističan po tome što je u to vrijeme radnička klasa u BiH i uopšte u Jugoslaviji uspjela, zbog nesređene unutrašnje situacije i revolucionarnog poleta u Evropi, da se izbori za znatnije poboljšanje svog položaja, putem uspješno završenih štrajkova i tarifnih akcija. Međutim, kad je buržoazija učvrstila svoj položaj u zemlji i kad je došlo do jenjavanja revolucionarnih pokreta u svijetu, znatno se mijenja odnos vlasti prema radničkom pokretu. Za to je najbolji primjer donošenje Obzname 1920. godine. Hadžirović je na

primjeru radnika iz Zavidovića iznio brojne probleme i pojave koje su bile karakteristične za čitavu radničku klasu i radnički pokret u BiH, pa i u čitavoj zemlji u to vrijeme.

Katica Tadić u kraćem radu *Prilog pitanju cenzure u BiH 1919—1920. godine* daje pregled 11 stova, brošura i knjiga koji su se našli pod udarom cenzure u Bosni i Hercegovini 1919—1920. godine.

U odjeljku građe objavljena su dva priloga: *Uspomene don Stjepana Krešića iz bosanskog ustanka 1875—1878* i dr Hamdije Kapidžića *Ispisi iz bečkih arhiva o predistoriji prvog svjetskog rata*.

Krešićeve uspomene je priredio Stipo Marković i dao izvjesna objašnjenja. Pri čitanju ovih uspomena nameće se potreba kritičnosti. Stoga je na mjestu primjedba Redakcije data u tom smislu.

U Kapidžićevoj zbirci ispisa dati su utisci pojedinih ličnosti u vidu memoara o prilikama u Bosni i Hercegovini od 1908—1914. godine, dakle iz vremena kada se Monarhija pripremala za likvidaciju Srbije i kada je Bosna i Hercegovina, baš zbog te namjere, bila od izuzetnog značaja za austrougarsku politiku.

Na kraju ovog prikaza predlažemo da se ubuduće izbjegavaju dvobroji, jer su preglomazni i nepraktični. Bolje je izdavati Glasnik svake godine. On bi u tom slučaju bio aktuelniji i bolje bi odgovarao svojoj svrsi.

Ljiljana GAKOVIĆ